

„ИЗВЪНРЕДНИЯТ“ СЛУЧАЙ: ЕДНА ЛЕГАЛНА ДИНАСТИЯ НА ПОЛИТИЧЕСКОТО ПРЕСТЪПЛЕНИЕ В БЪЛГАРИЯ

Мартин Канушев

Резюме: Статията е посветена на проблема за историческите метаморфози на политическото престъпление, кодифицирано в наказателното законодателство на буржоазна България, а също и в редица извънредни закони, приети през периода от 1919 до 1944 г. Специален акцент е поставен върху специфичния начин, по който комунистическият режим у нас квалифицира и санкционира така наречените контрареволюционни (противодържавни) престъпления в Наказателния закон от 1951 г. и Наказателния кодекс от 1968 г. В заключение е обърнато внимание на законодателните промени в полето на политическите престъпления, настъпили в българското право и общество след 1989 г.

Ключови думи: конституция, наказателен кодекс, наказателно-процесуален кодекс, политическо престъпление (измяна, предателство, шпионство, вредителство, диверсия, саботаж, противодържавна агитация и пропаганда), съдебна институция, граждански права, юридическа отговорност, липсване от свобода, конфискация, глоба, затвор

Търновската конституция от 16.04.1879 г. и въпросът за съдебната отговорност на министрите

Според *Търновската конституция* от 16.04.1879 г. съдебната власт в нейната териториална всеобхватност принадлежи на съдебните лица и места, които действат от името на Княза. Само той има право да смекчава или да отменя наказанията и то въпреки начина, който е определен в криминалното съдопроизводство. Князът има право на помилване, а правото на амнистия му принадлежи заедно с Народното събрание. Въпросните „правдини“ на Княза обаче не се простират и върху присъдите, по които са осъдени министри за някакво нарушение на Конституцията.

Ето конституционните принципи: Българското Княжество се управлява точно според законите, които се издават и обнародват по начина, който е посочен в Конституцията. Нито един закон не може да се издаде, допълни, измени или отмени, докато първо той не бъде обсъден и приет от Народното събрание, което единствено има право да тълкува неговия истинен смисъл. Приети от Народното събрание закон се представя на Княза за утвърждение, а след това неговият пълен текст трябва да се обнародва. При обнародването на закона е необходимо да се посочи, че той е приет от Народното събрание. Нито един закон няма сила и действие, докато не бъде обнародван.

Само Народното събрание има право да решава спазени ли са всички конституционни условия при издаването на някой закон. Разпорежданията, за да се въведе един закон в действие и да се вземат необходимите мерки, зависят от изпълнителната власт. Но, и това е изключително важно, ако държавата се заплашва от някаква външна или вътрешна опасност, а Народното събрание не може да се свика в момента, то в подобен случай Князът по предложение на Министерския съвет и под общата отговорност на министрите може да издава наредби и да прави разпореждания, които имат задължителна сила на закон. Тези извънредни наредби и разпореждания се представят за одобрение на първото Народно събрание, свикано след въпросното решение.

Ето гарантираните граждански права: никой не може да бъде наказан без присъда от законен съд, която вече е придобила законна сила. Затвори и претърсвания могат да стават само според правила, които са изложени в законите. На никого не може да бъде наложено наказание, което не е установено от законите. Мъчения при каквото и да е обвинение, а също и конфискация на имот, се забраняват. Ако обаче се появят някакви събития, които биха могли да нарушат обществената безопасност, то Князът може да спре в цялото Княжество или в отделни места действието на тези разпореждания, но се задължава да ги внесе за потвърждение в първото Народно събрание. Този член на Търновската конституция е отменен с измененията от 11 юли 1911 г.

Ето и начина, по който членове на правителството могат да бъдат предадени на съд за престъпления, които влекат след себе си министерска отговорност. Министрите се назначават и уволняват от Княза. Те са отговорни пред него и пред Народното събрание съвкупно за всички общи мерки, които вземат, и лично всеки един за всичко, което е извършил по управлението на поверената му част. Всеки официален акт, след като бъде подписан от Княза трябва също да бъде подписан или от всички министри, или само от съответния министър. Според прословутият чл. 155, по който през целия период от 1879 до 1944 г. са били преследвани и наказвани политически лица: „Народното събрание може да предава министрите на съд за измяна на Отечеството или на Княза, за нарушение на Конституцията, за предателство или някаква вреда, причинена на Княжеството за лична полза“ (КБК 1879: 14). Предложението за предаване на един министър на съд трябва да стане писмено и да съдържа едно по едно всички обвинения, и да е подписано най-малко от една четвърт от членовете на Народното събрание. За да се предаде един министър на съд се изискват гласовете на две трети от присъстващите членове. Министрите се съдят от специален Държавен съд, чийто състав се определя с особен закон. Князът не може да оневини един обвинен министър без съгласието на Народното събрание.

Близо две години след Търновската конституция на 13 декември 1880 г. е приет *Закон за наказанията, които се налагат за престъпления, предвидени в чл. 155 от Конституцията*. Според него за измяна на Отечеството или на Царя виновният се наказва, според вида на измяната и степента на вината,

със затвор в окови от 5 до 15 години. За нарушение на Конституцията виновният се наказва, според важността на нарушението и степента на вината, със затвор в тъмница от 1 до 5 години. За предателство или вреда, причинени на Царството с цел за личен интерес, според важността на вредата и степента на вината, виновният се наказва със затвор в тъмница от 1 до 10 години. Тези наказания винаги се придружават с лишаване до живот от политически и граждански права и с покриване на вредите и загубите, които са причинени на държавата чрез престъплението.

На 9 юли 1924 г. е приет нов *Закон за наказанията, които се налагат за престъпления, предвидени в чл. 155 от Конституцията*. Според него за измяна на Отечеството или на Царя виновният се наказва със строг тъмничен затвор до 10 години. За нарушение на Конституцията наказанието е строг тъмничен затвор до 5 години, а за предателство – строг тъмничен затвор от 5 до 10 години. За вреди, причинени на Царството за лична полза, виновният се наказва със строг тъмничен затвор до 10 години. Тези наказания се придружават с лишаване от граждански и политически права съгласно Наказателния закон.

Наказателният закон от 21.02.1896 г. и проблемът за „политическите престъпления“

Буржоазният наказателен закон квалифицира като политически престъпления единствено деянията измяна и предателство. С неговите изменения от 24 февруари 1936 г. шпионството също е включено в рубриката политически престъпления. Българските граждани и чужденците се съдят според този закон, ако извършат вън от държавата: измяна, предателство или шпионство. В тези случаи българският гражданин или чужденецът се съдят и наказват, дори и да са били съдени и наказвани в онази държава, където е извършено престъплението. Български гражданин не се предава на чужда държава за преследване или наказание. Чужденците не се предават за политически престъпления. Осъдените за политически престъпления се държат в особени отделения на затворите, като се имат предвид техният пол и вида на наказанието. Те се освобождават от тежък труд, а се занимават с леки работи по преценка на тъмничното управление. И могат да бъдат предсрочно освободени.

Престъплението измяна извършва онзи, който: умишлено убие или се опита да убие държавния глава или престолонаследника; който повреди телесно и разстрои здравето на държавния глава или престолонаследника или ги направи неспособни да владеят; и който предаде държавния глава или престолонаследника на неприятеля, или им отнеме личната свобода чрез насилие или заплашване, или препятства държавния глава да упражнява владетелските си права. Наказанието е: смърт в първия случай и доживотен строг

тъмничен затвор във втория и третия. Ако е налице единствено опит, то е строг тъмничен затвор не по-малко от 10 години. Измяна е и деяние, което има за цел: да измени насилствено законното престолонаследие или държавния строй, или единството на държавата, а също и да наруши целостта на държавната територия чрез насилствено присъединяване на част от нея към чужда държава. В първите два случая наказанието е строг тъмничен затвор не по-малко от 10 години, а в третия – доживотен строг тъмничен затвор.

Съзаклатие, съставено с цел извършване на измяна, се наказва със строг тъмничен затвор до 10 години. То съществува от момента, в който две или повече лица са се сговорили да извършат това престъпление. Всеки, който е направил само приготовления, без да е пристъпил към действие, се наказва със строг тъмничен затвор до 5 години. Който непосредствено проповядва или подбужда към измяна, било явно или устно, било като разпространява или излага съчинения, ликове или печатни произведения, се наказва със строг тъмничен затвор от 5 до 10 години. Ако проповедта или подбуждането не подействат, наказанието е тъмничен затвор. Наказуемостта за измяна отпада, ако виновният доброволно и преди да е открито престъплението сам се откаже от подготовката или започнатото вече изпълнение, като отстрани вредните последствия. Не се наказва онзи съучастник в съзаклатие, който преди да бъде предприето нещо, освен самото сдружаване – и преди то да бъде открито от властта го напусне и не само съобщи за това на останалите членове, но и ги отклони от тяхното предприятие или пък предупреди властта. За измяна виновният бива лишен от граждански и политически права.

Престъплението предателство извършва онзи български поданик, който пряко или косвено убеждава или подбужда друга държава към война или към друго враждебно дело спрямо българската държава. Той се наказва със строг тъмничен затвор от 10 до 15 години. Ако е обявена или е избухнала война наказанието е доживотен строг тъмничен затвор. Български поданик, който доброволно постъпи в редовете на неприятелска войска, се наказва със строг тъмничен затвор от 10 до 15 години. Ако пък служи в редовете на чужда войска и излезе да се сражава срещу българската войска се наказва със строг тъмничен затвор до 5 години. Този, който: предаде крепост, град, защитено място, проход, бряг или позиция, склад с оръжия, материали или храни, кораби, офицери или войници; снабди неприятеля с карта, план или описание на съоръжения, движения или предприятия; подпомогне неприятеля да нахлуе или да напредне в територията на българската държава; улесни го да увеличи въоръжените си сили, материали или храни; възбуди раздор, метеж или дезертьорство в българската войска; запали, повреди, срути или направи непригодни: складове с оръжие, военни материали, храни, мостове, язове, насипи, огради, железни или други пътища; служи на неприятеля като шпионин или пък подпомага неприятелски шпионин; извърши тези деяния срещу държава, съюзна на българската, или срещу военна сила, която действа

заедно с българската, се наказва с доживотен затвор. Ако това е извършено по време на война – със смърт.

С измененията на *Наказателния закон* от 24.02.1936 г. са кодифицирани пет нови разновидности на престъплението предателство. Този, който разгласява в чужбина неверни обстоятелства, уронващи достойнството на българския народ или държава, се наказва със строг тъмничен затвор. Този, който изпълнявайки държавна служба пред чуждо правителство умишлено ги води във вреда на българската държава, се наказва със смърт. Този, който направи, преправи, унищожи, повреди, скрие или отстрани доказателствено средство за правоотношение между родната и чужда държава, се наказва със строг тъмничен затвор не по-малко от 5 години. В особено тежки случаи наказанието е доживотен затвор или не по-малко от 10 години. Този, който се съгласи да приеме възнаграждение от чужда държава за деяние, което застрашава устройството, управлението, кредита, сигурността, обществения ред или изобщо интересите на българската държава, се наказва със строг тъмничен затвор не по-малко от 3 години. Този, който по време на настояща или предстояща война умишлено не изпълни договор, сключен с учреждение за нуждите на военната мощ на държавата или на нейните съюзници, или пък го изпълни по начин, който осуетява целта на сделката, се наказва със строг тъмничен затвор. Онзи, който съобщи на неприятеля сведения, които се отнасят към безопасността на българската държава и които: са му били поверени или е могъл да ги узнае поради служебното си положение, притежава или ги е узнал чрез насилие, кражба, обсебване или по измамлив начин, се наказва със строг тъмничен затвор от 10 до 15 години. Ако тези сведения бъдат узнали от виновния друг начин, като той знае, че те трябва да се пазят в тайна, наказанието е строг тъмничен затвор от 5 до 10 години. Съзаклатие, което има за цел предателство, се наказва със строг тъмничен затвор до 10 години. Който проповядва или подбужда към въпросното престъпление се наказва със строг тъмничен затвор от 2 до 10 години. За предателство виновният бива лишен от граждански и политически права.

С измененията на *Наказателния закон* от 24.02.1936 г. е кодифицирано и престъплението шпионство: онзи, който в интерес на друга държава издаде държавна тайна или събира сведения с подобна цел, се наказва със смърт или строг тъмничен затвор не по-малко от 10 години. Ако пък се постави в услуга на друга държава, за да ѝ служи като шпионин, макар още да не е извършил въпросното деяние, то наказанието е строг тъмничен затвор не по-малко от 2 години. Държавна тайна са факти, сведения или предмети, неузнаването на които от друга държава е необходимо за благо на българската държава и особено за нейната безопасност.

Този, който подпомага или укрива лице, за което знае, че е шпионин, се наказва като непосредствен извършител. Онзи, който своевременно не донесе на властта за придобити от него сведения за извършено предателство или шпионство, се наказва със строг тъмничен затвор от 3 до 10 години. Всеки,

който обнародва чрез печата сведения, които могат да накърнят държавните интереси, се наказва със строг тъмничен затвор до 5 години, а във военно време – до 10 години. Наказанието за шпионство се налага при отегчаващи вината обстоятелства: когато държавната тайна е била известна на дееца поради служебното му положение или поради възложената му от властта поръчка; когато я е узнал чрез насилие, кражба, обсебване или по измамлив начин; когато престъплението се извършва във време на настояща или предстояща война. Шпионство, извършено по непредпазливост, се наказва със строг тъмничен затвор до 5 години, а по време на война наказанието е до 10 години. Този, който във военно време: извърши деяние, което излага на опасност неутралността на държавата; разпространява слухове или факти, които могат да понижат духа на съпротива; наруши разпоредба, издадена с цел да се запази държавната безопасност, се наказва със строг тъмничен затвор не по-малко от 5 години. Ако деянието е извършено по непредпазливост, то наказанието е не по-малко от 3 години. Със същото наказание се санкционира и съзаклатие с цел шпионство. Който проповядва или подбужда към това престъпление се наказва със строг тъмничен затвор от 2 до 10 години. Не се наказва съучастник в съзаклатие, който преди да бъде предприето каквото и да било действие го напусне и не само съобщи за това на другите участници, но и ги отклони от тяхното предприятие. За шпионство освен основното наказание се налага и глоба в размер от 10 000 до 1 000 000 лв. и лишаване от граждански и политически права.

И така, ако според буржоазния закон политическите престъпления са измяна, предателство и шпионство, то в него не съществува родово понятие какво представлява въпросното деяние, извън неговите конкретни прояви. За първи път в историята на българското право подобна дефиниция е дадена с приемането на *Наредбата-закон за екстрадация и съдебна помощ по наказателни дела* от 21 март 1935 г. Тук понятието политическо престъпление вече е квалифицирано, а референтното му поле значително е разширено. „За политически престъпления се смятат насочените непосредствено срещу съществуването или сигурността на държавата, срещу държавния глава, срещу престолонаследника или срещу член на правителството в качеството му на такъв, срещу законодателното тяло, против изборителното право, или които имат за цел да увредят добрите отношения между две или повече държави“ (НЕСПНД 1935: 1). Следователно, буржоазният законодател е кодифицирал едно обективно понятие за политическо престъпление, т.е. това, чието съдържание е дадено с оглед на вида защитени блага – а не субективно понятие, т.е. това, според което политическо престъпление е деяние, което е извършено по политически подбуди. (Тук трябва да се посочи, че социалистическото законодателство преобръща смисъла на въпросното понятие. С приемането на *Наредбата-закона за защита на народната власт* от 17 март 1945 г. за първи път в българското право са кодифицирани контрареволуционните престъпления. Те представляват престъпления по политически подбуди и се

извършват с контрареволуционен умисъл.) Според юридическата логика на буржоазния законодател от гледна точка на обекта, върху което посяга едно деяние, престъпленията се делят на: насочени срещу правните блага на отделната личност и насочени срещу правните блага на общността; от своя страна последната група се разпада на престъпления, насочени направо срещу държавата (измяна, предателство и шпионство), и престъпления, насочени срещу обществените блага, които са непосредствено от държавно естество (подправка на документи и престъпления по служба). Този разграничителен критерий е основата, върху която противозаконните деяния се делят на политически и неполитически престъпления. Според юридическата теория първите са насочени против съществуването на държавата, държавния глава и политическите права. „Нашият законодател доскоро схващаше това понятие много по-тясно, като вместваше в него само измяната, предателството и шпионството. В Наредбата-закон за екстрадация и съдебна помощ по наказателни дела се дава едно понятие за политическо престъпление, което се покрива с това на теорията. Този дележ има значение за екстрадацията: за политически престъпления тя не се допуска. Въз основа на същия този фундаментален критерий – обектът на престъплението, т.е. правното благо, върху което е посегнато – е изградена цялата система на особената част на Наказателния закон“ (Долапчиев 1994: 155).

Законът за съдене и наказание на виновниците за народната катастрофа от 9.12.1919 г. и казусът „върховно предателство“

Нека да преминем към приложението на един закон в съдебната практика. Сред мотивите на вносителите на въпросния законопроект можем да прочетем следното: „България води две войни и двете свършиха с погроми във всяко отношение. Грамадни народни жертви и усилия се хвърлиха напразно във вихрите на войната. Неизчисливо национално богатство се разпиля. Милиарди дългове се натрупаха за изплащане. Двеста хиляди гроба лежат неотмъстени в земи, които се окъпах с българска кръв и останаха в чужди ръце. Върховно предателство и злодеяние се извърши с настоящето и бъдещето на българското племе – и това грозно незапомнено и неотбелязано в човешката история изстребление и озлочествяване на един народ се извърши, с активното участие на синове, които е родила за нещастие българската земя, и на един цар, който цели три десетилетия тя е имала за свой държавен глава и го е хранила, само за да я убие и озлочести.

Една година изтече от втория погром и неговите автори живеят още ненаказани; у тях не се появи никакво гризене на съвестта за станалото злодеяние; те с тъпо безчувствие живеят под нашето небе и предизвикват него-

дувание и гнева на опропадения народ. Когато хора-общественици са стигнали най-висшите стъпала на държавната йерархия и предприемат смели и решителни действия, от които настъпва нещастие и разгромяване на държавата и народа, те са длъжни да отговарят с главите си, защото не са мислили достатъчно и предвиждали опасностите, а с дръзнена ръка са махнали пред очите на съдбата и са я разгневили против народа, когото представляват.

Това е разума на настоящия законопроект, който трябва да стане закон. Той идва да накаже виновниците за живите рани по тялото на България, затова има и обратна сила. Това е закон за национално отплащане на народните злодеи и престъпници. В него е съвестта на възмутена България и да не се приеме той, значи да убием и последните ѝ надежди да очаква и вижда поне занаят на чело на своето държавно управление синовете си, които с дълбоко чувство на всеотдайна отговорност ще носят нейния кръст от страшното и мъчително настояще към едно по-светло бъдеще“ (Мотиви към ЗСНВНК 1919: 1).

И така, според този закон лицата, които са взели активно участие в обявяване на войната от 1915–1918 г., без да бъде предварително свикано и консултирано Народното събрание, а също и онези, които са издали и заповядали поставянето в действие на раздел III от Военно-наказателния закон от 23 септември 1915 г., преди да бъде гласуван от Народното събрание, се съдят за измяна на Отецеството и нарушение на Конституцията и се наказват: с доживотен строг тъмничен затвор, а ако са действали користоно – със смърт. Със същото наказание се наказват лицата, които са взели активно участие в дипломатическата подготовка или в ръководството на войната от 1915–1918 г., като са нарушавали законите или са действали с користоно цел. Народните представители и всички лица, възползвали се от своето служебно или обществено положение, които са повлияли за подготовката или обявяването на войната и са използвали създаденото от нея положение за лични облаги, се съдят и наказват при отегчаващи вината обстоятелства по чл. 421 от Наказателния закон. Той гласи, че „чиновник, който наруши своите служебни длъжности с цел да набави за себе си или за друго някаква облага или да причини другоиму ущърб, или каква-годе щета, се наказва се със строг тъмничен затвор до 5 години“ (НЗ 1896: 119). На същото наказание подлежат и всички други частни или длъжностни граждански и военни лица, които, като са се възползвали от войната, са вършили спекулативни сделки от естество да внесат угнетение и раздражение във войската и населението, или пък са вършили изстъпления в окупираните земи, или користоно са действали за подготовката, обявяването и продължението на войната. Виновните за тези престъпни деяния се наказват и с лишаване от граждански и политически права завинаги и се осъждат да заплатят на държавата причинените от войната вреди и загуби. Частните имоти на всички обвиняеми по този закон, включително и на цар Фердинанд, се поставят под възбрана за обезпечение на гражданския иск на държавата. За всички сделки, сключени от виновните по този закон от 10

септември 1915 г. до 21 юни 1918 г. по отношение на държавата, се прилагат наредбите на чл. 140 от *Закона за задълженията и договорите*, а всички сделки, сключени след 21 юни 1918 г., се считат за симулативни и безпарични до доказване на обратното.

Престъпните деяния по настоящия закон, като комплекс от деяния във връзка с престъпните деяния, извършени от министрите, се разглеждат и наказват от държавния съд по реда в *Закона за съдене на министрите*. Присъдите са окончателни. Помилванията стават само с решение на Народното събрание. За всички провинени, освен министрите, преследването се възбужда: по инициатива на министъра на правосъдието и на държавните обвинители; по заявление, подписано най-малко от 50 народни представители; служебно от всеки прокурор или негов заместник при окръжен, апелативен или касационен съд. Всеки гражданин може без отговорност да поиска възбуждане на углавно преследване пред споменатите лица, които мотивирано дават ход или го отхвърлят. След като постъпи предложение следователят е длъжен: незабавно да започне следствие, което трябва да привърши до 15 дни, който срок може да се продължи от държавния обвинител или прокурора. Следователят взема всички мерки, за да се запази имотът на обвиняемия от разпиляване и укриване. Мярката за неотклонение на обвиняемия от следствието и съда не може да бъде друга, освен задържане под стража. Следствието се контролира от държавните обвинители и прокурорите, които имат право да поискат по всяко време смяната на следователите за бавност, пристрастие, неспособност или за всяко действие, което възпрепятства разследване.

Законът за съдене на министрите от 9.07.1924 г. и процедурата на „държавния съд“

Глава I на този закон квалифицира наказателната отговорност на министрите. Един министър отговаря углавно за всяко престъпление, извършено от него в това му качество, по службата му или във връзка с нея. Другите членове на правителството отговарят само когато е доказано, че са съучастници в деянието.

Глава II урежда процедурата за съдене на министрите от държавен съд. Народното събрание може да предава всеки министър на съда за измяна на Отецеството или на Царя, за нарушение на Конституцията, за предателство или някаква вреда, причинена на Царството за лична полза. За тези престъпления министърът се съди от държавен съд. Всеки представител има право да внесе в Народното събрание предложение за предаване на съд на един министър. Това предложение трябва да бъде писмено и да е подписано най-малко от една четвърт от всички представители. В него трябва да са посочени фактите и обстоятелствата по обвинението, които съставляват престъпни деяния,

предвидени в чл. 155 от Конституцията. След внасянето на предложението за предаване на съд се съобщава незабавно на обвиняемият министър. Три дни по-късно представителят, който е направил предложението, го прочита в Народното събрание и устно излага мотивите в негова подкрепа. Обвиняемият министър може да даде обяснения за свое оправдание и за опровергаване на обвинението. След това се допускат прения по предложението, а последна дума има вносителът и след него обвиняемият министър. Той може да вземе думата и след речта на всеки един народен представител. Когато свършат пренията, Народното събрание, ако намери предложението за уважително, избира комисия от 5 до 9 членове, на която се възлага да установи подробно и обстоятелствено фактите на обвинението. В нея не могат да бъдат включени онези представители, които са подписали предложението, но те и министърът трябва да бъдат изслушани всеки път, когато поискат. Комисията е длъжна да извърши анкета и да направи доклад за резултатите от разследването, след неговото прочитане започват пренията. След това Народното събрание решава въпроса за възбуждане на углавно преследване срещу министъра. За да се предаде той на съд, се изискват гласовете на две трети от присъстващите членове. При положително решение се избират един държавен обвинител и двама негови заместници. Тези решения незабавно се съобщават на министъра на правосъдието.

Предварителното разследване по възбудено от Народното събрание углавно преследване срещу един министър се извършва от особена следствена комисия от трима или петима коронни съдии, назначени с указ по доклада на министъра на правосъдието и по представление на съответните съдилища. В нея влизат един съдия от углавните отделения на Върховния касационен съд, един подпредседател от апелативните съдилища и един подпредседател от областните съдилища, а ако тя се състои от пет души и един съдия от апелативните съдилища и още един подпредседател от областните съдилища. Необходимото число секретари се определя от работещите в съдилищата в София.

При извършване на предварителното разследване комисията се ръководи от правилата, предвидени в *Закона за наказателното съдопроизводство*. Нейните постановления се считат за законни, ако са взети от мнозинството членове. Но по решение на комисията, извършването на отделни следствени действия може да се възложи и само на един от нейните членове. Надзорът върху производството на предварителното разследване принадлежи на държавния обвинител. Обвиняемият министър, както и държавният обвинител, могат да подават жалби и протести срещу неправилни действия на следствената комисия. Те се подават във Върховния касационен съд, който при разрешаването им се ръководи от правилата в *Закона за наказателното съдопроизводство*. Ако при извършването на предварителното разследване комисията установи, че обвиняемият министър е извършил деяния, съставлящи престъпление по чл. 155 от Конституцията, за които обаче предложение за предаване на съд не е постъпило, държавният обвинител съобщава това на

председателя на Народното събрание, а той на свой ред прочита съобщението на следващото заседание. В седемдневен срок от съобщението всеки народен представител може да внесе предложение за предаване на министъра на съд и за новоразкритите деяния. Ако Народното събрание уважи допълнителното предложение, председателят съобщава на комисията, която трябва да извърши предварително разследване и по обвинението, включени в него.

Когато завърши предварителното разследване, комисията изпраща делото заедно със заключителното си постановление на държавния обвинител, който може да изиска допълнително разследване, след приключването на което незабавно го депозира в Народното събрание. Комисията трябва да завърши своите действия преди закриването на сесията, в която е взето решението за възбуждане на углавно преследване срещу един министър. В редовно заседание се прочита нейното заключително постановление, стават прения по него и след това се решава, с болшинство от две трети от присъстващите народни представители, отделно за всеки министър, въпросът за предаването му на съдене. Въз основа на решението държавният обвинител съставя обвинителен акт и го предава на председателя на Върховния касационен съд заедно със следственото дело и списъка на лицата, които трябва да бъдат повикани за свидетели. Обвинението срещу един министър пред държавния съд се поддържа от държавния обвинител и неговите заместници. Те запазват длъжността си и когато мандатът на Народното събрание е изтекъл.

Държавният съд се състои от първия председател и двама съдии от Върховния касационен съд, двама съдии от Върховния административен съд, двама съдии от всеки апелативен район, първия от председателите на апелативния съд, а втория от председателите на областните съдилища и четирима запасни членове: по един от съдиите на Върховния касационен съд, Върховния административен съд и председателите на апелативните и на областните съдилища. Членовете на държавния съд, освен председателя, се избират по жребий две седмици преди деня за разглеждане на делото в общо публично заседание на Върховния касационен съд. В него не могат да участват членовете на следствената комисия. За резултата от изтегляния жребий се съставя протокол, препис от който се изпраща на министъра на правосъдието. Председателят на Върховния касационен съд нарежда да се повикат избраните членове на държавния съд за деня, назначен за разглеждане на делото.

Председателската длъжност при държавния съд се възлага на първия председател на Върховния касационен съд. Длъжността на обвинител се възлага на държавния обвинител, който се подпомага от неговите заместници. Секретарската длъжност се поверява на един или няколко секретари от Върховния касационен съд. Отвод на членовете на държавния съд се допуска в случаите и по реда, предвиден в *Закона за наказателното съдопроизводство*. Отведените членове се заменят. Ако поради смърт или болест някой от съдиите не може да участва в разглеждането на делото, той се замества от съответния запасен член. Ако поради същите причини председателят не може да

ръководи делото, той се замества от най-старшия съдия. Докато трае наказателното производство, съдиите не могат да бъдат уволнявани, повишавани или премествани. При извършване на съдебното разследване и при решаване на делото държавният съд се ръководи от общите процедурни правила. За отсъстващите обвиняеми следствието се води и делото се разглежда задочно. Призовката с обозначение на точките на обвинението се публикува в *Държавен вестник* две седмици преди датата на разглеждане на делото. Присъдите на държавния съд са окончателни и не подлежат на никакво обжалване, но на осъдените се предоставя право да подадат молба за помилване. Искането за помилване може да бъде направено по реда на Конституцията. Ако Народно-то събрание уважи молбата на осъдения министър, решението му се предоставя на държавния глава за утвърждаване.

Глава III е озаглавена съдене на министрите от общите съдилища. За престъпления по служба, като се изключат тези по чл. 155 от Конституцията, един министър се съди от апелативните съдилища по реда на *Закона за наказателното съдопроизводство*. Обвинението се повдига с разрешение на Народно-то събрание. Преди това прокурорът не може да предлага предварително разследване, нито да състави обвинителен акт. За престъпления от общ характер и не по служба министърът се съди по реда на *Закона за наказателното съдопроизводство* от общите съдилища. Обвинението се повдига от съответния прокурор, който е длъжен, когато предложи предварително разследване или състави обвинителен акт, да ги представи за сведение на Народно-то събрание. За нарушения от общ характер министърът се съди по общия ред. Предвидените в законите наказания затвор или запиране за тези нарушения се заменят: запирането – с глоба до 500 лв.; тъмничният затвор до 3 месеца – с глоба до 2000 лв.; по-големият тъмничен затвор – с глоба до 5000 лв. Ако законите предвиждат наказания тъмничен затвор или глоба, или запиране се налага само наказанието глоба. За престъпления и нарушения от частен характер един министър се съди по общия ред. Ако той е на служба, делото се спира и се насрочва наново, когато министърът поиска това или когато излезе в оставка. По време на спирането давностите и процесуалните срокове не текат. Съдебното място е длъжно да уведоми министъра за спиране на делото и да му изпрати препис от него. По този закон може да бъде съден всеки министър, както когато е на служба, така и когато е в оставка. Препис от всяка влязла в законна сила присъда против един министър се изпраща на Народно-то събрание.

Наредбата-закон за съдене виновниците от Народен съд от 6.10.1944 г. и реваншът срещу „фашистките злодеяния“

В мотивите към *Наредбата-закон за съдене от Народен съд виновниците за въвеличание България в Световната война срещу съюзените народи и*

за злоденията, свързани с нея, се чете, че „на 9 септември 1944 г. бе съборено управлението, което от 1 януари 1941 г. насочи държавния ни кораб по пагубен път и изправи страната ни пред катастрофа. България бе хвърлена в Световната война против съюзените демократични държави за цели, чужди на народните интереси. Страната ни бе превързана към Германия, която започна войната за поробване на европейските народи и за световно господство. България бе сведена до положението на германски васал. На народа бе отнета всяка възможност за въздействие върху провежданата политика. Парламентарното мнозинство не беше народно представителство: то превърна законодателната власт в изпълнителен орган на правителството. Депутатите от мнозинството бяха подбрани от правителството и наложени от полицията в едни избори, в които нямаше свобода на политическата организация, слово и печат. Със свиреп терор, със смъртни присъди по Закона за защита на държавата, концентрационни лагери, страшни изтезания в полицията, безогледни убийства и палежи по градовете и селата, с изстребване на смелите народни борци-партизани по горите – се подавяше всяка народна съпротива.

С акта на 9 септември се даде възможност да се предприемат усилия за отклоняване на съдбоносната опасност, която застрашава родината ни. Една решителна стъпка ще се направи, като по тържествен начин се посочи, че българският народ няма нищо общо с виновниците за водената до 9 септември политика и че той осъжда тях и политиката им. Това ще да стане с присъдата на един Народен съд, която е общо народно искане и върховен държавен интерес. Тя ще донесе удовлетворение на измъчения народ, който е понасял и ще понася последиците на водената политика. С тази присъда ще се подсилат позициите на България пред съюзените демократични държави и ще се възстанови доброто ѝ име пред свободолюбивите народи в света“ (Мотиви към НЗСВНС 1994: 1).

И така, създаден е Народен съд за съдене на извършилите престъпни деяния, предвидени в наредбата-закон: министри от правителствата през времето от 1 януари 1941 г. до 9 септември 1944 г., народни представители от XXV Обикновено народно събрание и други граждански или военни лица. Наказват се с временен или доживотен строг тъмничен затвор, или със смърт и глоба до 5 000 000 лв.: лицата, които след 1 януари 1941 г. са изложили сигурността на държавата или са поставили народните интереси в опасност, било като са сключили международни договори с воюващи държави, било като са взели решение да обявят война и да водят война; ръководните лица, които след 22 юни 1941 г. са заповядали действия, нарушаващи обявления неутралитет към СССР, и с това са утежнили международното положение на България; лицата, които във връзка с обявяването и воденето на войната с Англия и САЩ не са изпълнили своето служебно задължение, като не са взели мерки за предпазване на народа и държавата от морално и материално увреждане; лицата, които със своите действия, писания, слово или по друг начин са допринесли дейно и съществено за извършването или провеждането на въпрос-

ните деяния; лицата, които са използвали своите връзки с властта или с воюващите държави, или служебното си положение, за да набавят за себе си или за друго противозаконна облага; лицата, които са били в служба на Германия или на съюзниците ѝ, като дейно и съществено са допринесли за провеждането политиката на тези държави във вреда на интересите на българския народ; лицата, които са изпращали наши войски в Югославия и Гърция, за да преследват нароодоосвободителните войски на тези страни, както и онези военни лица, които със своите действия или бездействия са станали причина да се поставят в опасност нашите войски; лицата, които във връзка с водената външна и вътрешна политика са заповядали, поощрили или извършили убийства, тежки телесни повреди, палежи, грабежи, обири и изтезания; лицата, които са служили и предавали на полицията, жандармерията и войската сведения, които са се отнасяли до безопасността или важни интереси на партизаните или борците за народните свободи; следователи, прокурори и съдии, които при предварителното дирене или с издадените присъди са проявили явно пристрастие и грубо престараване с цел да подкрепят провеждания над народа терор, безправие и насилие.

Лицата, които са укрили или са оказали помощ на някого да избяга от Народния съд, като са знаели или е трябвало да предполагат, че е извършил престъпление, се наказват със строг тъмничен затвор от пет до петнадесет години; отговорност не носят съпруга, съпругата, възходящите, низходящите, братята и сестрите. Виновните се лишават от граждански и политически права временно или завинаги. Съдът присъжда в полза на държавното съкровище целия имот на осъдения или част от него. Смъртта на лице, настъпила преди или след възбуждане на обвинение, не пречи да се издаде присъда за конфискация.

Министерският съвет назначава един главен народен обвинител и необходимия брой обвинители. Те с най-голяма бързина събират обвинителния материал, възбуждат обвинението, определят мярката за неотклонение, изготвят обвинителния акт и поддържат обвинението пред съда. Народният съд се състои от народни съдии – пълнолетни български поданици от двата пола, избрани от областните комитети на Отечествения фронт, и от назначени съдии от министъра на правосъдието. Всеки комитет избира 30 народни съдии от най-добрите граждани от градове и села. Разпределението на съставите става по следния начин: образуват се един или повече състави по тринадесет членове за съдене на министрите и народните представители; четирима от съдиите са назначени, а останалите – от посочените от комитетите. Те заседават в София. Старшият от назначените съдии е председател; според числеността на подсъдимите за всяка област се образуват състави, състоящи се от един назначен съдия за председател, и четирима, посочени от съответния комитет. Тези състави заседават в областните центрове или в някой от околните центрове; в случай, че някой от назначените съдии бъде възпрепятстван да участва, той се замества от друг.

Обвинителният акт се изпраща на съответния съд, който връчва препи- си на подсъдимите; те могат да направят своите възражения и да посочат до- казателства в седемдневен срок. В най-кратък срок съдът насрочва разглеж- дането на делото, като диренето се извършва свободно, по разум и съвест. За отсъстващите подсъдими то се разглежда неприсъствено. Всеки подсъдим има право най-много на двама защитници. Съдът е длъжен да свърши заведе- ните пред него дела най-късно до 1 януари 1945 г. След приключване на съ- дебното следствие, изслушване на обвинението и защитата и последната дума на подсъдимите, съдът постановява мотивирана присъда, неподлежаща на обжалване и одобрение. Присъдите се изпълняват незабавно от прокурорите при областните съдилища.

Народният обвинител налага възбрана и запори върху имотите на лица- та, привлечени под отговорност. Наследниците са длъжни да декларират всички имущества на починалия в петнадесетдневен срок. Трети лица, които притежават или държат подобни имущества, са длъжни да ги декларират в седемдневен срок. За неизпълнение на това наказанието е строг тъмничен зат- вор и глоба до 1 000 000 лв. Укритите имущества се конфискуват. Всички от- чуждения и учредявания на вещни права върху имуществата на осъдените, извършени след 1 юни 1944 г., са нищожни по право спрямо държавата. До доказване на противното се считат за собственост на обвиняемия прехвърле- ните имоти след 1 януари 1941 г. върху съпруга, възходящи и низходящи сродници, братя, сестри или низходящите от тях. Същото се отнася и до имо- тите, придобити след същата дата от съпругата и малолетните деца, освен те- зи по наследство.

Наредбата-закон за защита на народната власт от 17.03.1945 г. и опасността от „посегателствата на класовия враг“

Според социалистическите юристи въпросната наредба е насочена към ефикасна защита на новата държава от престъпни посегателства, които са ня- колко групи. На първо място са непосредствените посегателства на класовия враг срещу народната власт, срещу изгражданата политическа организация като форма на пролетарска диктатура. И поради това са предвидени строги наказания за: образуване, ръководене и членуване в организация, която си поставя за цел събарянето, подравянето или отслабването на народната власт; извършване със същата цел на опит за преврат, бунт, метеж, терористични актове или общоопасни престъпления; участие в група, съставена за извърш- ване на някое от въпросните престъпления; прояви на контрареволуционна (противодържавна) агитация и пропаганда; деяния, насочени против бойната способност и дух на българската войска. Второ – престъпления против ико- номическите основи на народната власт, развиващата се социалистическа

собственост и стопанска дейност, съобразена с вътрешната политика на БКП. В тази насока са кодифицирани като политически престъпления: диверсионни действия, свързани с посегателства върху ресурси, сгради и съоръжения, унищожаване или разграбване на хранителни запаси; действия на саботаж на частни собственици и обществени служители; включени са и елементи на вредителство. Трето: предвидени са наказания за помагачество и укривателство, както и за недоносителство във връзка с всички престъпления, включени в наредбата. Накрая, налице са и законови състави, които не представляват противодържавни престъпления, но съществено засягат укрепването на народната власт: вредоносно превишаване със служебни правомощия и посегателства против живота и здравето на военни и лица от милицията.

В тази наредба смъртното наказание (или алтернативно на него – доживотен затвор) е предвидено за всички непосредствени посегателства на класовия враг срещу народната власт. С доживотен или временен строг тъмничен затвор се наказват контрареволюционната (противодържавна) агитация и пропаганда; престъпленията, насочени против бойната способност на войската; помагачеството и укривателството. За диверсия и саботаж наказанието е смърт или доживотен затвор, а за вредителство и недоносителство – тъмничен затвор, с който се санкционира и разпространението на фашистка литература, и увреждането на „добрите отношения с приятелска държава“. Вредоносното превишаване със служебни правомощия се наказва със строг тъмничен затвор до 5 години, а убийството или тежката телесна повреда, причинена на военен или милиционер – със смърт или доживотен затвор. Всички осъдени по тази наредба се лишават от граждански и политически права. Съдът може да наложи и глоба в размер до 500 000 лв. Вещите, предназначени за извършване на дадено престъпление, както и онези, които пряко са послужили за неговото осъществяване се отнемат. За престъпления, които се наказват със смърт или с доживотен или временен строг тъмничен затвор, съдът постановява и конфискация на имуществото на виновния.

Със закона от 7.04.1948 г. нормите на *Наредбата-закон за защита на народната власт* цялостно са пренесени в *Наказателния закон* от 21.02.1896 г., чиято глава I е отменена: това са законови състави, които са свързани с премахването на 15.09.1946 г. монархически институт. Всички те съдържат престъпления за насилствени действия и оскърбления против държавния глава и членове на семейството му. На тяхно място под названието Измяна са включени съставите на *Наредбата-закон за защита на народната власт*. В тази поредица най-напред се намират престъпленията образуване и членуване в противодържавна организация и посягане на установената държавна власт. Създаден е и състав за опит за преврат и извършване на бунт, метеж, терористични актове и общоопасни престъпления от лице, независимо от това дали се числи към организация или група. Опитът се санкционира със същата наказателна строгост, както и довършеното престъпление: ръководителите и организаторите със смърт, а членовете – със смърт или със строг тъмничен

затвор. На второ място е съставът, който предвижда смърт или доживотен затвор за извършване на диверсионни актове. Тук са кодифицирани като престъпления: влизане или зачисляване във въоръжена група; проповядване или възхваляване на изменнически престъпления, расова ненавист, разпространение на фашистка литература или неподчинение на народната войска или милиция; престъпни деяния с цел намаляване боевата способност и борческия дух на народната войска; разпространение на неверни слухове, съобщения и твърдения, засягащи войската, властта, общественото спокойствие и отношенията с приятелска държава; образуване и участие в банда с цел смутове и извършване на престъпления в приятелска държава, както и увреждане на отношенията с друга държава. На трето място се намира съставът, който квалифицира подпомагането и укриването на всички престъпления, които представляват измяна и които се наказват със строг тъмничен затвор; от това правило се изключват всички низходящи, възходящи, съпрузи, братя и сестри. Предвиден е доживотен затвор или смърт за убийство или телесна повреда на длъжностно лице, военнослужащ или милиционер при изпълнението на служебните им длъжности. Квалифицирани са съставите за саботаж, който се наказва със строг тъмничен затвор, а при тежки случаи – със смърт или с доживотен затвор. Отказът от участие в нелегална организация и доброволното предаване на властта се освобождава от отговорност; но, ако организацията е влязла в действие, участниците се наказват при крайно смекчаващи вината обстоятелства. Недоносителството също представлява измяна: който знае, че се подготвя или че е извършено някое от въпросните престъпления и не съобщи на властта, се наказва с тъмничен затвор. Накрая се намират законовите състави за печатане на нелегални произведения и за вредоносно привишаване със служебни правомощия, а също и разпоредбата, която предвижда лишаване от граждански и политически права, конфискация на средствата на престъплението и конфискация на имуществото на осъдените за измяна. Съдът може да наложи като допълнително наказание и глоба до 500 000 лв.

За разлика от това във II глава „Предателство и шпионство“ са направени само три допълнения, които обаче са от изключително важно значение. Най-напред издаването на държавна тайна е кодифицирано като шпионство, а наказанието за него е максимално възможното – смърт или доживотен затвор или временен строг тъмничен затвор не по-малко от 10 години. Второ – съобщаването или събирането на сведения от военно, стопанско или друго естество, които не са държавна тайна, но чието разгласяване е забранено или може да повреди държавните интереси, се наказва със строг тъмничен затвор до 10 години. И накрая, е включен нов законов състав: „който извърши деяния против военната мощ на страната, държавната независимост или неприкосновеността или премине на страната на враговете на Народната република, ако не подлежи на друго по-тежко наказание, се наказва с временен или доживотен строг тъмничен затвор, а в особено важни случаи – със смърт“ (НЗ 1948: 42).

Наказателният закон от 13.02.1951 г. и умисълът на „контрареволуционните престъпления“

Това е първият закон, който според социалистическите юристи обединява в системно цяло наказателните разпоредби на социалистическото право. В мотивите на неговите вносители се казва, че „той действително е нов закон, и то не само защото е изграден върху социалистически принципи. Той е нов и по съдържание, и по форма, и по систематика, и по строеж на правните норми. Най-важното е, че законът почива върху социалистически схващания за двете основни понятия – престъплението и наказанието. Нови, породени от новите условия в НРБ, са и специалните престъпни състави. Наказателният закон има за задача да пази НРБ и установения в нея обществен строй и правен ред. Тази задача се състои в запазването на НРБ като социалистическа държава, създадена в резултат на борбите, които българският народ води против фашистката власт и на победата на народното въоръжено въстание на 9 септември 1944 г.“ (Мотиви към НЗ 1951: 1).

Какво представлява общият знаменател – контрареволуционен умисъл – на политическите (противодържавните) престъпления, така, както те са кодифицирани в глава I Престъпления против Народната република на *Наказателния закон* от 1951 г.? За да се отговори на този въпрос, трябва да се проблематизира понятието за „вина“, което игражда формата на рационалност на социалистическото право. Най-напред е необходимо да бъде концептуализирана връзката „опасност–вина“. Вината е отношението на дееца към престъплението, към неговата обществена опасност, към опасността за обществения ред, към излагането и поставянето в опасност на социалистическите отношения. Тя, наред с противоправността и наказуемостта, е производна, допълнителна и подчинена на опасността. Не вината, а обществената опасност е първото и основно обстоятелство, което съдът трябва да взема предвид при определяне на наказанието. Респективно, степента на вината е вкоренена в степента на обществена опасност на деянието и дееца. Второ, социалистическото понятие за вина е класово, а не неутрално или всеобщо понятие. Именно класовата същност на вината се обуславя от връзката ѝ с обществената опасност на деянието. На свой ред, опасността определя политическата характеристика на субективното отношение на дееца, а от там и основанията за неговата наказуемост. Опасността на деянието обуславя и обществената същност на вината. Първостепенно значение има политическото съдържание на вината успоредно с измененията в класовата същност на престъплението при прехода от капитализъм към социализъм. Трето, социалистическото право достига до едно разбиране на отношението, съставляващо вината, което показва не само субективните форми на неговата проява, но и обективното му съдържание. Вината е психическото отношение на субекта към извършеното престъпление, което по своето съчетание на интелектуалните и волевите моменти

противоречи на обществените интереси. Накратко, умисълът и непредпазливостта трябва да обхващат и съзнанието за отрицателните последици от едно деяние. Без съзнание за обществената опасност или поне без възможност за такова съзнание не може да се говори за вина в наказателното право. Четвърто, следователно, в социалистическото право вината не се изчерпва с формите на умисъла и непредпазливостта. Към числото на признаците, определящи нейните видове, се отнася и съзнанието за обществена опасност. Именно то придава политически характер на понятието за вина и изключва разбирането ѝ като формално понятие. Никой не може да бъде държан юридически отговорен, без да е предвиждал или поне да е могъл да предвиди класовата същност на деянието си. Характерът и степента на вината, а оттам и размерът на наказанието се намират в пряка зависимост от степента на класова опасност. И накрая, именно на този съдържателен фон става възможно да бъде конструиран един нов вид умисъл, непознат до този момент в историята на българското право – контрареволуционен умисъл. Този умисъл за разлика от другите видове (пряк, евентуален, предумисъл и афективен) не характеризира вината като субективна страна на всяко възможно престъпление, а е релевантен единствено към извършването на точно и строго определен вид деяния: престъпленията срещу Народната република (измяна; предателство и шпионство; вредителство, диверсионни действия и саботаж; други престъпления; общи престъпления (подбудителство, съзаклятие, приготвяне, укривателство, недонositелство), престъпления против друга държава на трудещите се) на глава I на *Наказателния закон* от 1951 г.

Ето съдържателната логика на социалистическия законодател: от обективна страна контрареволуционните (противодържавни) престъпления се характеризират с факта, че въздействат отрицателно върху фундамента на социалистическото общество. Това са деяния, които могат да подравят или отслабят народната власт, да създадат опасност за нейното събаряне. От субективна страна, те са възможни само при умишлена вина; те не могат да бъдат извършени по непредпазливост. Въпросните престъпления не само обективно могат да засегнат народната власт, но винаги се извършват и със съзнанието за тяхното отрицателно въздействие. Поради това характерът на деянието се отразява и на умисъла, който по своята общественно-политическа същност е контрареволуционен. Той се състои в съзнанието, че деецът извършва действие, насочено към събаряне, подравяне или отслабване на народната власт. При съвпадение на обективните признаци на две престъпления, социалистическият съдия е длъжен да прави разграничението по линия на субективната страна, следователно, въз основа на това, дали деянието е извършено с контрареволуционен умисъл или не е. И така се оказва, че той представлява метаумисъл по отношение на останалите видове, а и спрямо понятието за вина, при положение, че служи за окончателен критерий при съдебната квалификация на едно деяние. Но кой в действителност е субектът на престъпленията срещу Народната република? Този, който извършва контрареволуционно

престъпление, е и не може да не бъде враг на народа. Субект на всяко контрареволуционно престъпление е класовият враг; и обратното, извършването на едно контрареволуционно престъпление показва, че неговият субект е класов враг.

Ето един брилянтен пример, който демонстрира юридическата логика, върху която е изградено социалистическото понятие за вина. Той показва как, при еднакви признаци на обективния състав на престъплението, едно и също деяние може да окаже различно въздействие върху общественото развитие в зависимост от вида субективна насоченост; т.е. от това дали е извършено по непредпазливост, с обикновен или с контрареволуционен умисъл. Това е и научното становище на социалистическия юрист относно причиняването на смърт с огнестрелно оръжие. „Въпросното деяние е в различна степен общественоопасно, в зависимост от обстоятелството, дали е извършено умишлено или по непредпазливост, при обикновен или при контрареволуционен умисъл, с корисни цели или в афективно състояние. Реалната опасност на такива деяния не винаги е правопрпорционална на непосредствено причинените вреди, защото, когато изстрелът е даден по непредпазливост от един офицер при обучаване на войници, общественоопасният резултат представлява реализация на една повишена вероятност за настъпване на такива последици, произтичаща от специфичния характер на професионалната дейност. От друга страна, умишленото извършване на такова деяние сочи, че то е израз на една сама по себе си опасна решимост на дееца да накърни социалистическите обществени отношения, че е плод на целенасочена дейност, която не само увеличава вероятността за настъпване на съответните вредни последици, но и създава възможност за причиняване на допълнителни. Безспорно е, че когато изстрелът е даден случайно, много по-рядко се стига до засягане на живота или здравето на гражданите, отколкото, когато това е съзнателно и целенасочено. От трета страна, извършването на подобно деяние с контрареволуционен умисъл разкрива, че то вече е насочено не само против живота и здравето на гражданите, но и против политическите основи на народната власт; това го очертава не просто като проява на буржоазни остатъци в съзнанието на гражданите, а като проява на класова борба, която ще засегне преди всичко господството на работническата класа, а след това и живота на гражданите. Наличието на контрареволуционен умисъл сочи, че това не е случайна проява на неизживени остатъци от буржоазното възпитание, а звено от цялостната верига на противодържавната дейност на съборената от власт буржоазия“ (Павлов 1959: 453).

Що е измяна? Който образува или ръководи организация или група, която си поставя за цел да събори, подрови или отслаби народнодемократическата власт в Народната република чрез преврат, бунт, метеж, терористични действия или общоопасни престъпления, се наказва с лишаване от свобода за срок от 20 години или със смърт. Членовете на такава организация или група се наказват с лишаване от свобода не по-малко от 5 години. Ако организация-

та или групата е въоръжена, наказанието е лишаване от свобода не по-малко от 10 години, а за членовете ѝ, които са минали в нелегалност – не по-малко от 15 години или смърт. Който независимо от това дали се числи или не към подобна организация или група: участва в извършване на опит за преврат с оглед на насилствено заемане на властта; участва в бунт или въоръжено въстание срещу властта; извърши терористически действия срещу органи на властта или обществени деятели или извърши общоопасно престъпление се наказва с лишаване от свобода не по-малко от 10 години или смърт, а ръководителите и организаторите – със смърт.

Що е предателство? Който подбужда друга държава или обществена група в чужбина към война или към друго враждебно действие срещу Народната република се наказва с лишаване от свобода не по-малко от 10 години. Ако последва война или друго враждебно действие наказанието е смърт или лишаване от свобода за срок от 20 години. Български гражданин, който доброволно постъпи в редовете на неприятелска войска или въоръжена група по време на война или участва във враждебно военно действие против Народната република, се наказва със смърт. Който извърши действие против военната мощ на страната с цел да намали бойната способност или борческия дух на въоръжените сили се наказва с лишаване от свобода не по-малко от 10 години, а в особено тежки случаи – със смърт. Който извърши деяние против независимостта на Народната република или против неприкосновеността на нейната територия, или премине на страната на враговете ѝ се наказва с лишаване от свобода до 15 години.

Що е шпионство? Който в интерес на чужда държава или на забранена организация издаде или се опита да издаде или събира сведения с цел да издаде държавна тайна се наказва със смърт или с лишаване от свобода не по-малко от 10 години. Който се постави в услуга на друга държава или на забранена организация, за да ѝ служи като шпионин, се наказва с лишаване от свобода не по-малко от 5 години. Държавна тайна са факти, сведения и предмети от военно, политическо, стопанско и друго естество, неузнаването на които от друга държава е необходимо за интересите на Народната република и особено за нейната безопасност. Виновният се наказва при утежняващи обстоятелства: когато е узнал тайната поради служебното си положение, поради възложената му от орган на държавата поръчка или чрез насилие, заплашване, кражба, обсебване, по измамлив начин или когато шпионството се извършва във военно време.

Що е вредителство? Който с цел да затрудни продоволствието в страната, да внесе смут в обществото, да създаде спънки на властта или да подрони авторитета ѝ разстройва или подравя промишлеността, земеделието, транспорта, търговията, паричното обръщение, кредитната система или отделни стопански предприятия, като използва държавни учреждения или предприятия, или като спъва тяхната дейност, се наказва с лишаване от свобода не по-малко от 10 години, а в особено тежки случаи – със смърт.

Що е диверсионно действие? Който със същата цел повреди, унищожи или разграби военни материали и съоръжения, обществени, съобщителни или превозни средства, инсталации или машини, минни съоръжения, обществени сгради, пътища, мостове, водопроводи, газопроводи, електропроводи, строежи, припаси и други материали, служещи за обществено ползване, се наказва с лишаване от свобода до 20 години, а в особено тежки случаи – със смърт.

Що е саботаж? Който със същата цел не изпълни изцяло или частично, или не изпълнява както трябва възложените му стопански наряди или задачи се наказва с лишаване от свобода не по-малко от 1 година, а в особено тежки случаи – с лишаване от свобода не по-малко от 10 години или смърт.

Кои са другите престъпления против Народната република? Който разгласи обидни, клеветнически или неверни твърдения, които са от естество да уронят достойнството на българския народ или на Народната република, се наказва с лишаване от свобода от 1 до 5 години и с глоба до 8000 лв. Който опетни герба, знамето или химна на Народната република се наказва с лишаване от свобода до 1 година. Който дава преценка, разгласява обстоятелства или извършва действия, които могат да увредят добрите отношения с друга държава или да уронят нейния престиж, се наказва с лишаване от свобода до 5 години. За проповядване на фашистка или антидемократична идеология или империалистическа агресия, за разпространение или укриване на фашистка или антидемократична литература наказанието е лишаване от свобода до 5 години.

Кои са общите престъпления против Народната република? Който проповядва, възхвалява или одобрява извършването на престъпления против Народната република или явно подбужда към такива се наказва с лишаване от свобода до 10 години. Съзаклятие с цел извършване на въпросните престъпления се наказва с лишаване от свобода не по-малко от 5 години, а за организаторите и ръководителите – не по-малко от 10 години. Не се наказва онзи съучастник, който, преди да е предприето нещо друго освен съставянето на самото съзаклятие и преди то да бъде открито, го напусне и съобщи на властта. Самото приготвяне на подобни деяния се наказва с лишаване от свобода до 15 години и глоба до 20 000 лв. Който даде убежище или укрие лице, извършило престъпление против Народната република, се наказва с лишаване от свобода до 15 години. Ако деянието е извършено по непредпазливост наказанието е до 3 години. Който знае, че се извършва или че е извършено противодържавно престъпление и не съобщи за това на властта, се наказва с лишаване от свобода до 3 години. Когато недоносител е длъжностно лице и престъплението е извършено от негов подчинен, наказанието е лишаване от свобода до 5 години. Който допусне да се печатат инкриминирани произведения се наказва с лишаване от свобода до 10 години, а ако деянието е извършено по непредпазливост – с глоба до 12 000 лв.

Кои са престъпленията против друга държава на трудещите се? Наказанията, предвидени за престъпленията против Народната република, се нала-

гат и на онзи, който извърши някое от тях против друга държава на трудещи се или против военна сила, която действа съвместно с българската. За контрареволуционни престъпления съдът лишава виновния от граждански и политически права и постановява конфискация на част или на цялото му имущество.

Наказателният кодекс от 2.04.1968 г. и защитата на „развитото социалистическо общество“

На 2 април 1968 г. в НРБ е приет нов *Наказателен кодекс*. Въпросът: каква държавна политика трябва да бъде реализирана чрез този закон, който необходимо съответства на „изграденото развито социалистическо общество и обезпечава неговата ефикасна защита“? Отговорът: икономията на наказателната репресия в българския вариант на класическия социализъм съдържа три основни момента. Първо, да се използва възможният минимум репресия, като в структурата на наказателните мерки оптимално се съчетаят принудителните с възпитателните елементи. В социалистическото общество е налице тенденция престъпността да намалява, в резултат на което сферата на действие на държавната намеса в борбата срещу нея се стеснява, а полето на приложение на моралния фактор се разширява. Второ, максимално да се повиши ефективността на възпитателното въздействие чрез диференциране на наказателната отговорност и усъвършенстване на системата от законови санкции. Поради това за тежките престъпления и опасните рецидивисти са предвидени строги наказания, а за леките нарушения е установена възможност за съдебна намеса без изолиране на дееца от обществото. Трето, ускорено да нарасне ролята на социалистическата общественост в борбата с престъпността чрез замяна на наказателната репресия с мерки за педагогическо въздействие. Резултатът: личното убеждение и възпитателното въздействие са необходимите инструменти за успешното приложение на правните норми.

Въпросът е: кои са значимите изменения в структурата и съдържанието на глава I Престъпления против Народната република, съответстващи на новата икономия на наказателната репресия, характерна за класическия социализъм?

Първо, и в Наказателния кодекс от 1968 г. най-тежкото политическо престъпление е измяната. Който с цел да бъде съборена, подровена или отслабена властта в Народната република участва в извършването на опит за преврат за насилствено завземане на властта, или в бунт, или във въоръжено въстание, се наказва с лишаване от свобода от 10 до 20 години или със смърт. Който с посочената цел лиши от живот държавен или обществен деятел, се наказва с лишаване от свобода от 20 години или със смърт, а за причиняването на тежка телесна повреда наказанието е от 5 до 15 години. За извършване-

то на общоопасно престъпление с противодържавна цел наказанието е 10 до 20 години или смърт.

На второ място, както и през 1951 г. се намират политическите престъпления предателство и шпионство. Който подбужда чужда държава или обществена група в чужбина към война или към друго враждебно действие срещу Народната република, се наказва с лишаване от свобода от 5 до 15 години. Същото наказание се налага и на онзи, който извърши действие с цел да предизвика война или друго враждебно действие против Народната република. Български гражданин, който по време на война доброволно постъпи в редовете на неприятелска войска или въоръжена група, или участва във враждебно действие против Народната република, се наказва с лишаване от свобода от 10 до 20 години или със смърт. Този, който напусне страната или откаже да се върне в нея с цел да се постави в услуга на чужда държава или на чужда организация, за да ѝ служи във вреда на Народната република, се наказва с лишаване от свобода от 3 до 10 години. Ако деянието е извършено от военнослужещ, наказанието е от 5 до 15 години.

Който издаде или събира с цел да издаде на чужда държава или на чужда организация сведения, представляващи държавна тайна, се наказва с лишаване от свобода от 10 до 20 години или със смърт. Ако деецът доброволно разкрие пред органите на властта извършеното престъпление, се наказва при смекчаващи обстоятелства. Който се постави в услуга на чужда държава или на чужда организация, за да ѝ служи като шпионин, ако не е извършил горното деяние се наказва с лишаване от свобода от 5 до 15 години. Деецът не се наказва, ако доброволно се разкрие пред органите на властта.

На трето място в кодекса от 1968 г. се намират политическите престъпления диверсия и вредителство. Трябва да се отбележи, че за разлика от закона от 1951 г. тук не съществува деянието саботаж, а диверсията вече е по-значимо престъпление отколкото вредителството. Който с цел да отслаби властта или да ѝ създаде затруднения унищожи или повреди сгради, строежи, инсталации, съоръжения, транспортни или съобщителни средства или значително обществено имущество, се наказва с лишаване от свобода от 5 до 15 години, а в особено тежки случаи – наказанието е от 20 години или смърт. Който със същата цел разстройва или подравя промишлеността, транспорта, селското стопанство, паричната и кредитната система, други стопански отрасли или отделни стопански предприятия, като възпрепятства тяхната дейност или като неизпълнява възложените му важни стопански задачи, се наказва с лишаване от свобода от 3 до 10 години, а в особено тежки случаи – наказанието е от 5 до 15 години.

Четвърто, в кодекса от 1968 г. е включен нов раздел, озаглавен Противодържавна агитация и пропаганда, който не съществува в закона от 1951 г. Онзи, който с цел да отслаби властта в Народната република или да ѝ създаде затруднения проповядва фашистка или антидемократична идеология, възхвалява извършването на престъпления против Народната република или под-

бужда към такива престъпления, разпространява клеветнически твърдения, засягащи държавния и обществен строй, или разпространява литература с подобно съдържание, се наказва с лишаване от свобода до 5 години.

На пето място в кодекса от 1968 г. се намира разделът Други престъпления. Който образува или ръководи организация или група, която си поставя за цел да извършва престъпления против Народната република, се наказва с лишаване от свобода от 3 до 12 години, а за членство наказанието е до 10 години. Ако организацията или групата е създадена по указание или със съдействие на чужда държава, в първия случай наказанието е лишаване от свобода от 10 до 15 години, а във втория – от 3 до 12 години. Не се наказва участник, който доброволно се предаде на властта и разкрие организацията или групата, преди да е извършено друго престъпление. За приготвяне и подготовка на престъпление против Народната република наказанието е лишаване от свобода до 10 години. Същото е то и за онзи, който дава убежище или укрива лице, извършило противодържавно престъпление. Който знае, че се извършва или че е извършено престъпление против Народната република и не съобщи за това на властта, се наказва с лишаване от свобода до 3 години. Тези разпоредби не се прилагат спрямо съпрузите, низходящите, възходящите, братята и сестрите на укривания и техните съпрузи.

Шесто, както в закона от 1951 г., така и в кодекса от 1968 г. последният раздел се нарича Престъпления против друга държава на трудещите се. Наказанията, предвидени за противодържавни престъпления, се налагат и на онзи, който извърши някое от тези деяния против друга държава на трудещи се или против военна сила, която действа заедно с българската.

За престъпления против Народната република съдът може да лиши осъдения от граждански и политически права и да постанови конфискация на част или на цялото му имущество. С измененията на Наказателния кодекс от 9.04.1982 г., той може да наложи и допълнителното наказание задължително заселване, което продължава от 1 до 3 години след изтърпяване на лишаването от свобода.

Да обобщим. Властовата стратегия е да се повиши социалната ефективност на наказанието, което трябва да съответства на новите исторически условия, в резултат от изграждането на развитото социалистическо общество. Според закона от 1951 г. наказанието се налага с цел: да се обезвредят враговете на народа; да се отнеме възможността на дееца да върши други престъпления; да се поправи и превъзпита той към спазване правилата на социалистическото общежитие; да се въздейства възпитателно върху другите членове на обществото. Кодексът от 1968 г. посочва, че то се налага с цел: да се поправи и превъзпита осъденият към спазване на законите и правилата на социалистическото общежитие, да се въздейства предупредително върху него и да му се отнеме възможността да върши други престъпления и да се въздейства възпитателно и предупредително върху другите членове на обществото. Различията са повече от очевидни: според кодекса от 1968 г. специалната и гене-

ралната превенция се постигат най-напред чрез възпитателно въздействие; след това чрез предупредително въздействие; и едва накрая, чрез възпиращото въздействие на принудителното затваряне. Оттук и практическата необходимост от диференциране на методите, от по-голямо разнообразие на възможните санкции: разширяване кръга на наказанията без лишаване от свобода; строги процедури за определяне на наказанието при повторност и рецидив; гъвкави правила за прилагане на възпитателните мерки спрямо непълнолетните; повече предпоставки за условно осъждане и предсрочно освобождаване; широко прилагане на освобождаване от изтърпяване на наказанието чрез регламентирана замяна с мерки за обществено въздействие. Мотивът: това законово разнообразие е насочено към по-пълното използване на потенциалните възможности на наказателната репресия в борбата с престъпността с оглед на повишаване на нейната ефективност при прилагане на възможно най-мекки форми на възпитателно въздействие. За това свидетелства и логиката на социалистическия законодател, който при изграждане на системата от санкции в кодекса от 1968 г. се е ръководил от реалното състояние и историческата динамика на престъпността. Налице е относителна устойчивост, а през отделни периоди дори и увеличаване на абсолютния брой на някои видове престъпления. Това е наложило да се запазят най-тежките видове наказания за политическите престъпления, но и да се въведат нови мерки, които ще допренесат за постигане на целите на закона при най-пестеливо използване на репресията. Законодателният резултат: запазена е основната част от прилаганите до този момент наказания; заменено е единното „лишаване от права“ с отнемане на различни видове права; въведено е едно ново наказание – задължително заселване.

Наказателният кодекс след 10.11.1989 г. и промените в „Престъпления против Републиката“

Както може и да се очаква, след 10.11.1989 г. (доколкото и до днес не е приет нов цялостен наказателен кодекс) някои раздели и състави на кодекса от 1968 г. са преработени съдържателно и то най-вече по две линии: деянията са квалифицирани като престъпления против Републиката, а санкциите – смекчени и релевантни на новата система от наказания (доживотен затвор с или без замяна, лишаване от свобода, пробация, конфискация на имуществото, глоба, лишаване от право да се заема определена държавна или обществена длъжност, от право да се упражнява определена професия или дейност, от право на получени ордени, почетни звания и отличия, от военно звание, обществено порицание).

Въпросът е: кои са старите и кои са новите политически престъпления, които оформят исторически специфичния облик, съответстващ на съвремен-

ното българско общество? За целта ще анализирам структурата и съдържанието на Първа глава на действащия в момента Наказателен кодекс, озаглавена Престъпления против Републиката.

I раздел непроменено е наречен „Измяна“ и неговите състави буквално повтарят политическите престъпления, характерни за комунистическия режим у нас. Единствено смъртното наказание е заменено с доживотен затвор с или без замяна. Който с цел да бъде съборена, подровена или отслабена властта в Републиката участва в извършването на опит за преврат за насилствено завземане на властта, или в бунт, или във въоръжено въстание, се наказва с лишаване от свобода от 10 до 20 години или с доживотен затвор с или без замяна. Който с цел да подрови или отслаби властта в Републиката или да ѝ създаде затруднения лиши от живот държавен или обществен деятел, се наказва с лишаване от свобода от 20 години или с доживотен затвор с или без замяна. За нанасянето на тежка телесна повреда на такова лице наказанието е от 5 до 15 години. Който със същата цел чрез палеж, взрив, наводнение или друго общоопасно деяние причини смърт на едно или повече лица, се наказва с лишаване от свобода от 15 до 20 години или с доживотен затвор с или без замяна. Тук откриваме и едно „ново“ престъпление, което е кодифицирано с измененията на кодекса от 28.05.1985 г.: незаконно отвлечане и задържане. Който вземе някого за заложник, чието освобождаване поставя в зависимост от изпълнението на определено условие от страна на държавата, на организация или на трето лице, се наказва с лишаване от свобода от 3 до 10 години. Когато деецът заплашва, че ако поставеното от него условие не бъде изпълнено ще причини смърт или телесна повреда на задържания наказанието е от 5 до 15 години.

II раздел традиционно се казва „Предателство и шпионство“ и половината от неговите състави са запазени непроменени. Предателство: който подбужда чужда държава или обществена група към война или друго враждебно действие против Републиката, се наказва с лишаване от свобода от 5 до 15 години. Ако някой лиши от живот представител на чужда държава с цел да предизвика война или международни усложнения срещу Републиката, се наказва с лишаване от свобода от 10 до 20 години или с доживотен затвор с или без замяна. За тежка телесна повреда на такова лице наказанието е лишаване от свобода от 5 до 15 години. Който с цел да намали отбранителната способност на Републиката предизвика бунт или неподчинение в българската войска, или бяство от нея, или разстрои подготовката или снабдяването ѝ, се наказва с лишаване от свобода от 5 до 15 години. Ако от деянието са настъпили тежки последици или ако то е извършено във военно време, наказанието е от 10 до 20 години или доживотен затвор с или без замяна.

Шпионство: който издаде или събира с цел да издаде на чужда държава или на чужда организация информация, представляваща държавна тайна, се наказва с лишаване от свобода от 10 до 20 години или с доживотен затвор с или без замяна. Но, ако деецът доброволно разкрие пред органите на властта

извършеното престъпление, то той се наказва при смекчаващи обстоятелства. Информацията, представляваща държавна тайна, се определя със специален закон. Който се постави в услуга на чужда държава или на чужда организация, за да ѝ служи като шпионин, се наказва с лишаване от свобода от 5 до 15 години. Деецът не се наказва, ако доброволно се разкрие пред органите на властта.

III раздел отново се нарича „Диверсия и вредителство“ и освен че смъртното наказание е заменено с доживотен затвор, в него няма промени спрямо комунистическия му образец. Който с цел да отслаби властта или да ѝ създаде затруднения унищожи или повреди сгради, строежи, инсталации, съоръжения, транспортни или съобщителни средства или значително обществено имущество, се наказва за диверсия с лишаване от свобода от 5 до 15 години, а в особено тежки случаи – наказанието е от 20 години или доживотен затвор с или без замяна. Онзи, който със същата цел разстройва или подравя промишлеността, транспорта, селското стопанство, паричната и кредитната система, цели стопански отрасли или отделни предприятия, като възпрепятства тяхната дейност или като не изпълнява възложените му задачи, се наказва за вредителство с лишаване от свобода от 3 до 10 години, а в особено тежки случаи – наказанието е от 5 до 15 години.

IV раздел и в момента носи заглавието „Други престъпления“. В него на първо място, макар и в редактиран вариант, откриваме текста, който по време на комунистическия режим квалифицира престъпленията противодържавна агитация и пропаганда. Който проповядва фашистка или антидемократична идеология, или насилствено изменение на установения от Конституцията обществен и държавен строй, се наказва с лишаване от свобода до 3 години или с глоба до 5000 лв. Ако някой опетни герба, знамето или химна на Република България, то наказанието е лишаване от свобода до 2 години или с глоба до 3000 лв. На второ място се намира единственият нов законов състав, който не съществува по време на социалистическия период и който за първи път в историята на българското право кодифицира тероризма като престъпление против Републиката. Той е включен в Наказателния кодекс с неговите промени от 27.09.2002 г. Който с цел да създаде смут или страх в населението или да заплаши, или да принуди орган на властта, представител на обществеността или представител на чужда държава, или на международна организация да извърши или пропусне нещо в кръга на неговите функции, извърши някое от следните престъпления: умишлено убийство, тежка телесна повреда, отвличане с цел лишаване от свобода, унищожаване или повреждане на чужда вещ, предаване на фалшиви знаци за помощ, злополука или тревога, палеж, взривяване, наводнение, търговия с оръжия и боеприпаси, повреждане на транспортни средства, отвличане на въздухоплавателно средство, застрашаване сигурността на движението, повреждане на съобщителни средства, замърсяване на водоеми, почвата и въздуха, разпространение на отровни вещества и епидемични заболявания, нарушаване на правилата за ядрена или

радиационна безопасност се наказва за тероризъм с лишаване от свобода от 5 до 15 години, а когато е причинена смърт – наказанието е от 15 до 30 години или доживотен затвор с или без замяна. Който събира или предоставя средства за осъществяване на това престъпление като знае или предполага, че те ще бъдат използвани със същата цел, се наказва с лишаване от свобода от 3 до 15 години и глоба до 30 000 лв. Предметът на това престъпление се отнема в полза на държавата, а ако липсва или е отчужден, се присъжда неговата равностойност. И накрая се намират съставите за образуване, ръководене и членуване в организация или група, която си поставя за цел да извършва престъпления срещу Републиката. Тук промените след 10.11.1989 г. засягат не квалификацията на самите престъпления, а наказанията, които са смекчени спрямо предвидените по време на комунистическия режим. За образуване или ръководене на организация или група, който има за цел извършване на престъпления срещу Републиката, наказанието е лишаване от свобода до 12 години, а за членство – до 10 години. Участник, който се предаде на органите на властта и разкрие всичко, което му е известно за организацията или групата и по този начин улесни доказването на престъпленията, извършени от нея, се наказва при изключителни смекчаващи обстоятелства. Не се наказва онзи участник, който се предаде на властта и разкрие организацията или групата, преди да е извършено престъпление. За подготовка за извършване на измяна, предателство, диверсия, вредителство или терористично действие наказанието е лишаване от свобода до 6 години. Още с първите изменения на Наказателния кодекс след 10.11.1989 г. законовите състави за укривателство и недоносителство, а също и „престъпленията срещу друга държава на трудещите се“ са премахнати. За разлика от това и днес осъденият за престъпление против Републиката може да бъде лишен от правото да заема държавна или обществена длъжност, да упражнява дадена професия или дейност, да носи ордени, звания и отличия и от военно звание. Съдът може да постанови и конфискация на част или на цялото имущество на виновния.

Литература

- Долапчиев, Н. [1945], 1994. *Наказателно право*. София: Издателство на БАН.
- Конституция на Българското Княжество [1879], 1990. В: *Български конституции и конституционни проекти*, София: Държавно издателство „Д-р Петър Берон“.
- Закон за задълженията и договорите*. 1892. *Държавен вестник*, 268, 5.12.
- Закон за изменение и допълнение на Наказателния закон*. 1948. *Държавен вестник*, 80, 7.04.
- Закон за изменение и допълнение на Наказателния кодекс*. 1982. *Държавен вестник*, 28, 9.04.
- Закон за изменение и допълнение на Наказателния кодекс*. 1985. *Държавен вестник*, 41, 28.05.
- Закон за изменение и допълнение на Наказателния кодекс*. 1989. *Държавен вестник*, 99, 22.12.
- Закон за изменение и допълнение на Наказателния кодекс*. 1995. *Държавен вестник*, 50, 1.06.
- Закон за изменение и допълнение на Наказателния кодекс*. 1998. *Държавен вестник*, 153, 23.12.
- Закон за изменение и допълнение на Наказателния кодекс*. 2002. *Държавен вестник*, 92, 27.09.

- Закон за изменение и допълнение на Наказателния кодекс. 2004. Държавен вестник, 26, 30.03.
Закон за изменение и допълнение на Наказателния кодекс. 2006. Държавен вестник, 75, 12.09.
Закон за изменение и допълнение на Наказателния кодекс. 2007. Държавен вестник, 38, 11.05.
Закон за наказателното съдопроизводство. 1897. Държавен вестник, 77, 7.04.
Закон за наказанията, които се налагат за престъпления, предвидени в чл. 155 от Конституцията. 1880. Държавен вестник, 91, 13.12.
Закон за наказанията, които се налагат за престъпления, предвидени в чл. 155 от Конституцията. 1924. Държавен вестник, 78, 9.07.
Закон за съдене и наказание на виновниците за народната катастрофа. 1919. Държавен вестник, 203, 9.12.
Закон за съдене на министрите. 1924. Държавен вестник, 84, 17.07.
Мотиви към законопроекта за съдене и наказание на виновниците за народната катастрофа. 1919. Държавен вестник, 203, 9.12.
Мотиви към Наредбата-закон за съдене от Народен съд виновниците за въвличане България в Световната война срещу съюзените народи и за злоденията, свързани с нея. 1944. Държавен вестник, 219, 6.10.
Мотиви към законопроекта за Наказателен закон. 1951. Държавен вестник, 13, 13.02.
Мотиви към законопроекта за Наказателен кодекс. 1956. „Известия“, 12, 10.02.
Мотиви към законопроекта за Наказателен кодекс. 1968. Държавен вестник, 26, 2.04.
Наказателен закон. 1896. София: Държавна печатница.
Наказателен закон. 1951. „Известия“, 13, 13.02.
Наказателни и устройствени закони. 1982. София: Наука и изкуство.
Наказателен кодекс. 1956. „Известия“, 12, 10.02.
Наказателен кодекс. 1968. Държавен вестник, 26, 2.04.
Наредба-закон за екстрадация и съдебна помощ по наказателни дела. 1935. Държавен вестник, 64, 21.03.
Наредба-закон за защита на народната власт. 1945. Държавен вестник, 38, 17.03.
Наредба-закон за съдене от Народен съд виновниците за въвличане България в Световната война срещу съюзените народи и за злодеянията, свързани с нея. 1944. Държавен вестник, 219, 6.10.
Павлов, С. 1959. Наказателен процес на НРБ. София: Наука и изкуство.

Биографична справка: Мартин Канушев е доцент в Департамент „Философия и социология“ на Нов български университет. Преподава социология на властта, правото и медицината. Автор на книги, студии и статии по социология. Отговорен редактор на сп. *Критика и хуманизъм*.

Адрес за кореспонденция:

Нов български университет
Департамент „Философия и социология“
ул. „Монтевидео“ 21
1618 София
Email: mkanoushev@gmail.com